

Кудря І.Г.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ФЕНОМЕН МАГІЇ: ІСТОРИКО-КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АНАЛІЗ

У статті здійснено історичний і порівняльний аналіз магії, магія розглянута як соціокультурний феномен, як явище матеріальної та духовної культури. Виявлено цивілізаційні, соціально-політичні, економічні, технологічні, психологічні й медичні аспекти магії, місце та роль магії в процесі становлення науки й техніки. Проведено аналіз основних теоретико-методологічних підходів до магії. Грунтуючись на розумінні феномена магії як джерела релігії й науки, сформульовано власну методологію дослідження магії. Розглянуто особливості магії як форми духовно-матеріальної практики, через її основні види: онейромантію; піромантію; гідромантію; геомантію; некромантію; астрологію; леканомантію; апотропічну магію.

Розкрита визначальна роль магії в народній медицині й фармакології. Виявлено основні витoki магії, які, на думку автора, укорінені в давніх хтонічних і фертильних культах. Історичний і компаративістський аналіз магії як соціального феномена здійснено в широкому культурно-цивілізаційному контексті. У цьому аспекті представлені найбільш значимі соціокультурні традиції магії в цивілізаціях Стародавнього Сходу, Стародавній Греції та Стародавньому Римі.

Представлено культурний вплив магії на державний лад, соціальний устрій, релігійні вірування, моделі поведінки та повсякденне життя суспільств стародавнього світу. Окрім основного історичного й порівняльного методів дослідження, використано герменевтичний, структурно-функціональний, феноменологічний методи. Магія аналізується не тільки як архаїчна форма культури, а і як така, що постійно відтворюється в історії. Постійна актуальність магії, на думку автора, полягає в її глибинній білатеральній природі, що має буттєвий смисл для людини: діалектиці життя і смерті. Магія як практична форма оперування символами й технологіями дає людині змогу оволодіти життям і смертю.

Ключові слова: магія, хтонічний, фертильний, мантика, культ.

Постановка проблеми. На наших очах відбувається феєричне відродження ранніх форм магії. Величезна кількість фентезі літератури, фільмів і телесеріалів присвячена феномену магії. У магії людина прагне знайти новий досвід і нову ідентичність, відмінну від традиційних. Екологічна криза вимагає цього. Зростає дослідницький інтерес до власне природних, біоекологічних і медичних основ життя людини. Це допомагає глибше зрозуміти феномен магії, побачити її справжній зміст і значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення сутності магії, її взаємодії з міфологією, релігією й медициною, своєрідність магії як донаукового знання, її структурно-функціональний аналіз представлено в роботах А.Ф. Лосєва, Я. Грімма, К. Фаройні. Дослідження магії тісно пов'язане з вивченням сутності міфу й культу, особливостями ритуальних практик. У роботі особливий акцент зроблено на історико-компаративістському аналізі традиційних форм магії в різних цивілізаційних моделях і культурах, оскільки саме історико-компаративістський погляд на

феномен магії є актуальним завданням сучасного релігієзнавства та історії науки й техніки.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в історико-компаративістському аналізі магії як соціокультурного феномена.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення поняття магії як категорії, що відрізняється від релігії й науки, досі перебуває в центрі дискусії між релігієзнавцями та істориками науки й технології. Найчастіше магію визначають як девіантну форму релігії або як тип наукової перверсії. Використання магії для захисту та позбавлення від хвороб розповсюджене з найдавніших часів. Людина застосовувала цілий арсенал магичних засобів: заклинань, жертв і ритуалів. Заклинання пройшли через фази співу, читання, нарешті, написів на матеріальному предметі, амулетів. Сила заклинання заснована на вірі в ефективність слова. Дієвість слова може бути збільшена за допомогою різноманітних риторичних інструментів, таких як повторення, ритм і використання триплетів. Заклинання часто було посилено супутніми жестами й таліс-

манами. Отже, слово, рух і річ зливаються, утворюючи єдність форми і змісту.

Головними методами магії була мантика або мистецтво тлумачення, зокрема онейромантия, ауспіція, піромантия, морфоскопія, некромантия, астрологія, хіромантия й пурифікація або очищення (за допомогою фумігації, музики тощо). Доцільно сказати декілька слів про роль музики в магії. Музика завжди відігравала важливу роль у магічних технологіях: як засіб управління, як невід'ємна частина ритуальної практики, завдяки якій можна досягти єднання з духовним світом, як засіб особистого вдосконалення та здоров'я, а також як розвага. Музика ідентифікувалася з гармонією, рівновагою й резонансом. Музика була одним із шести мистецтв, обов'язковим для отримання вищого статусу в династії Чжоу. Музика використовувалася для встановлення зв'язків з божествами або предками. Музика у ведизмі є космологічною силою. Злита з поняттям гармонії й тісно пов'язана з діяльністю космосу, музика виділялася з інших магічних практик. Звук мав особливий вплив на космічний порядок. Використовуючи музику, можна пристосувати себе до природних ритмів і циклів. Існує відповідність між музикою, космосом і психікою. Музика має великий вплив на організм і на загальне самопочуття. Зв'язок між музикою та медициною впливав не лише з космологічного характеру музики; музика є інструментом терапії та покращення психологічного та фізіологічного здоров'я. Подібно до того, як їжа і стимулятори посідають центральне місце в дієтології, музику порівнюють з різновидом їжі чи тонізуючих речовин, які не тільки живили організм, а й очищали.

Легендарним мантиком і пурифікатором був мандрівний філософ Епіменід, який жив за століття до Сократа і Платона. Визначним мантиком і детективом був софіст Полемон Лаодікейський, він уважається засновником фізіономіки. До мантиків входили травники, тренери гімнастики і перукарі, а також жерці.

Традиційний сучасний поділ на магію, релігію, філософію й науку був неприйнятний для стародавнього світу, умови політеїзму давали змогу поклонятися широкому різноманіттю божеств і здійснювати велику кількість ритуальних дій, багато з яких можна назвати магічними. Магія характерна для кожної культури. Гомер описує, як сини Автоліка зупиняють кровотечу Одиссея завдяки перев'язці. З практичної медичної функції зупинення кровотечі за допомогою джгута виникає дуже популярна стародавня вузликова

магія, вірування, що вузли мають магічну силу. Піндар робить опис тріади методології Асклепія (заклинання, фармакологія та хірургія), де зілля як обереги підсилюють заклинання, матеріалізуючи їх. Ці приклади дають змогу стверджувати, що магія й наука нероздільні.

Історія людства пройшла три етапи – магічний, релігійний і науковий. Магія є одним із базових джерел релігії, науки й технології. Серед основних характеристик магії варто насамперед підкреслити її інструменталізм, вона завжди є засобом вирішення конкретних цілей, на відміну від релігії як вирішення трансцендентних цілей (спасіння й вічного життя); магія етично-нейтральна (часто спрямована на задоволення егоїстичних та аморальних потреб), тоді як релігія моральна, спрямована на добробут суспільства (сім'ї, держави); магічні технології, як правило, таємні (часто відбуваються вночі, у прихованих місцях), тоді як релігійні обряди публічні.

Теоретичні основи магії розроблені представником стоїцистичної школи філософії Посідонієм Апамейським (135–50 рр. до н.е.). Посідоній створює вчення про симпатію – космічну гармонію, що забезпечує взаємодію всіх частин космосу. Симпатією Посідоній пояснив вплив Місяця на Землю, як наслідок цього, припливи, відливи й землетруси. Головне тут – ідея взаємодії в рамках цілого, стоїчна формула все в усьому має саме цей глибинний сенс. Властивий стоїкам вираз «жити відповідно до природи» знаменує причетність людини ритму світового цілого, бо життя живих істот є взагалі втіленням руху навколишнього світу. Тут ми бачимо практичне застосування античного філософського принципу міри й гармонії. Відповідність – це принциповий критерій усіх речей і процесів. Відповідати – значить керуватися логосом. Логос – це не просто розум, це міра, яка впорядковує. Відповідність є результат пропорції. Пропорція ж є відповідністю між частинами цілого. Жоден предмет (людина) без пропорції не може існувати. Відповідність наявна й у світі, і в людині. Принцип відповідності знаходить своє визначальне втілення в піфагореїзмі. Число стає першоосновою. Математика, геометрія, музика, архітектура, астрономія, медицина й фармакологія підкорялися математичним співвідношенням. Кількість визначала якість.

Ідея космічної симпатії стала основоположною для магії, астрології та алхімії. Ідея космічної симпатії базується на трьох принципах: подібності; контактності (речі, які контактують, впливають одна на одну й можуть обмінюватися

своїми властивостями); дуалізму (антипатія працює як симпатія). Ця ідея передбачає постійний обмін між зовнішнім світом (макрокосмом) і внутрішнім світом (мікрокосмом). Прихильниками теорії космічної симпатії були Аристотель, Парацельс і Дж. Бруно.

Давньогрецька традиція магії тісно пов'язана з діяльністю Орфея, мілетської школи філософії, Піфагора та Емпедокла. Піфагор та Емпедокл жили в V ст. до н. е. Мілетська школа була першою давньогрецькою філософською школою, яка виникла в VI ст. до н. е. Орфей був міфічною фігурою. Орфей і Піфагор заснували впливові духовні рухи: орфізм і піфагореїзм. Крім того, саме з піфагореїзмом пов'язане виникнення кротонської школи медицини. Емпедокл є засновником сицилійської медичної школи. Мілетська натурфілософія спричинила визначальний вплив на кнідську школу медицини. Мілетська школа виділяє чотири першооснови світу: воду, вогонь, землю й повітря. Цим стихіям відповідали чотири настрої та чотири вітри: східний, південний, північний і західний. Ці чотири стихії – суть усього суцього. Усі чотири елементи з'єднані у філософії Емпедокла. Взаємозв'язок і різна комбінація цих елементів дають у результаті все різноманіття буття. Дослідження чотирьох стихій давало змогу прогнозувати перебіг природних явищ (шторм, потоп і землетрус) і контроль над ними. Аристотель у трактаті «Про небеса», що датується IV ст. до н. е., зазначав, що кожна з чотирьох стихій – земля, вода, повітря й вогонь – рухається відповідно до своєї вродженої тенденції посідати своє природне місце. Аристотелівська теорія стверджує, що природне місце землі та води – це дно, тому ці два елементи рухаються вниз і вважаються важкими. Природне місце повітря і вогню – це верх, тому вони рухаються вгору й позначаються як легкі. Земля вважається важчою за воду, а вогонь – легшим за повітря.

Елліністичний період (III ст. до н. е.) характеризується особливим піднесенням магії. До кінця I ст. до н. е. елліністична магія була повністю сформована як система, й астрологія, алхімія, демонологія перетворилися на справжні прикладні науки, «починаючи з елліністичного періоду, існує ще одна важлива й, можливо, конкуруюча «теософська» традиція псевдоорфічних, псевдодемократських і псевдопіфагорійських письменників, які обговорюють магичні властивості рослин і камнів і навіть передають рецепти амулетів і ритуалів. Наприкінці II ст. християнський філософ Секлій Юлій Африканський написав у подібному

руслі еkleктичний твір під назвою «Кестої» у двадцяти чотирьох книгах з різноманітними магичними та медичними рецепти та спостереженнями» [3, с. 11].

У творах визначних елліністичних авторів Горація, Вергілія, Апулея й Лукіана змальована широка панорама магичних практик і культів. Філософ-платонік Апулей в «Апології, або Промові на захист самого себе від обвинувачення в магії» описує історію духовної еволюції, яка веде героя від платонізму через магію до порятунку. Коли самого Апулея піддають суду за нібито використання любовної магії, щоб спонукати заможну вдову одружитися з ним, він на свій захист цитує широкий спектр грецьких і латинських літературних текстів, щоб показати розповсюдження й соціальне сприйняття магії. Поет Аполлоній Родоський, відомий своєю епічною поемою «Аргонавтика», увесь сюжет поеми наповнює магією.

Витоки магії, безперечно, доісторичні. Є підстави вважати, що первісні магичні практики виникли з хтонічних культів (грец. хтонос – ґрунт), пов'язаних з ушануванням померлих і диких тварин (особливо, тих, які мешкають у лісах, під землею й воді). Наприклад, у Стародавній Індії нагі або змії були захисниками джерел, річок і колодязів. Змія представляє космічну силу й розглядається як прояв вогню. Змії вважаються божествами-охоронцями всіх основних релігій Індії. Такі країни, як Японія, Китай і Мексика, також надавали великого значення культу змії. В Індії це була одна з поширених форм поклоніння. У Рігведі нагі згадується як Айврита й Ахібуднія, іноді постає як демонічна, а іноді – як божественна істота. У пізніших ведичних текстах, таких як Яджурведа й Атхарваведа, нагі згадується спільно з Гандхарвасом, Апсарасом і Якшамі. Змія стає частиною арійського культу в період Сутр (600–400 рр. до н. е.). Ворожість між Нагами та Пандавами можна знайти в епосі Махабхарата. У Рамаїні сингальців називають ракшасами й нагами, оскільки вони протистояли арійцям. Літературні джерела посилаються на поклоніння зміям під час походів Олександра Македонського в IV ст. до н. е. Наги відіграють визначну роль у джайнізмі. Буддисти вважають нага напівбожественним духом.

З хтонічними культурами пов'язані фертильні культу. Саме хтонічні й фертильні культу утворили основу магії. «Найцікавіше, що впадає тут в очі, – це типове для хтонізму поєднання цілющих і згубних функцій в одному образі (т. б. в кінці кінців життя і смерті)» [2, с. 317].

Фертильні культу передбачали обряди та ритуали, які, як уважається, забезпечують продуктивність рослин, тварин і людей, спрямовані на пожертвування особливим божеством. Шанувальники приносили жертви, зазвичай тварин. Наприклад, ханаанці жертвували свиней, тому існує заборона серед семітів їсти свинину. У періоди кризи послідовники культу приносили в жертву людей. Поклонялися через симпатичну магію, тобто вважали, що вони можуть впливати на дії богів, виконуючи дії, які вони бажали від божеств. У фертильних культу головну роль відігравали хтонічні або інфернальні божества.

У стародавньому світі ці культу персоніфіковані в образах Деметри, Кібели й Іштар. Легендарні чарівниці античної міфології Медея та Цирцея, очевидно, були верховними жрицями хтонічного культу. Їхні знання флори й фауни були частиною їхнього фаху. У Стародавньому Римі існувало арвальське братство фертильного культу Деа Дії. Братство складалося з магістра, промагістра, фламена та претора з вісьмома простими членами. Фестиваль Деа Дія відбувався завжди в травні (17, 19, 20 або 27, 29, 30 травня у священному гаї, за п'ять кілометрів від Риму). Після ритуалів арвальські жерці співали гімн «Кармен Арвале», присвячений Марсу (захиснику полів від ворогів і стихійних лих), Ларам (хтонічним божествам) і Сермонам (божества життєвої сили, утіленої в насінні). Імператори Август, Елагабал, Марк Аврелій і його прийомний брат Луцій Вер були членами братства.

Греки й римляни не виробили абстрактних релігійних догм і не створили канонічних священних текстів, їхня віра виражалася в практичних діях, тобто в містеріях, оргіях, співі, танцях, спортивних змаганнях. У греків і римлян не існувало страти жерців. Їхні функції виконували громадяни полісу. Кожний поліс мав свій пантеон божеств і свій унікальний набір ритуалів, рідко існували професійні чи спадкові гільдії священників (як у Єгипті чи Месопотамії), які суворо виконували релігійні приписи та ревно охороняли власні прерогативи, опираючись інноваціям. Містерія (грец. містеріон – таємниця) означала таємний ритуал. Оргія (грец. ергон – справа) означала вчинення специфічних дій. Елевсінські містерії здійснювалися навколо хтонічного культу Деметри та її дочки Персефони. Орфічні містерії й вакхічні оргії здійснювалися навколо фертильного культу Діоніса, який набув значного поширення в VI–V ст. до н. е.

Головним божеством у греко-єгипетській магії був Аполлон. Для виклику Аполлона в правій руці тримали лаврову гілку з дванадцятьма лис-

тами, у лівій – тагетеси (рослини переміщували в іншу руку, коли хотіли позбутися божества, яке з'являється). На листах лавра писали бажання, загортали в нову тканину, яку поміщали під голову на три ночі. Культові дії на честь Дідіміського оракула Аполлона Філесія, святилище якого розташовувалося недалеко від Мілету, відправляв союз жерців мольпів (грец. мольпе – спів у супроводі танців). Культ Аполлона дуже щільно переплітається з хтонічним культом Артеміді, ці культу глибоко вкоріненні в епоху палеоліту, коли панівним способом господарювання було мисливство і збиральництво. «Свій трактат про полювання Ксенофонт так і починає: «Полювання і собака – винахід богів, Аполлона й Артеміді». У тому ж трактаті (VI 13) говориться, що мисливці перед полюванням приносять жертву Аполлону. Нарешті, особливо вагоме значення в культурі Аполлона має вовк» [2, с. 320]. Хтонічна природа Аполлона виявляється в його символіці. «У цій галузі загальновідомий і в античності особливо популярний зв'язок Аполлона з лавром. Аполлона називали *daphnios*, *daphnaios*, *daphnithös* (лавровий), *daphnephoros* (лавроносний)... Говорили про народження Аполлона під лавровим деревом. Мешкав він теж у храмі з лаврового дерева» [2, с. 311]. Із Мілету культ Аполлона поширився на північне й західне узбережжя Понту Евксінського (Чорного моря).

З містерій та оргій, які супроводжували хтонічні й фертильні культу Діоніса, Деметри, Персефони, Аполлона, а також Кібели, виросла магія. Містерії майстерно змальовані у творах Менандра «Третейський суд» і Плавта «Скарб». В епоху еллінізму на зміну одним містеріям приходять інші, елевсінські містерії змінюються містеріями Ісиди (Іштар).

Етрусська магія поряд із грецькою здійснила визначальний вплив на римську магію. Дівінація (лат. дівінаціо – передбачаю) була однією з особливостей етрусської магії. Етрусські технології прогнозування майбутнього інтегровані в римську релігію. Завдяки Закону Дванадцяти Таблиць (V ст. до н. е.), який засуджує різні форми магії, ми знаємо деякі види магії, які практикувалися в Стародавньому Римі. Один із них – посічення колося або *fruges excantare* [1, с. 98], за допомогою якого маг міг зруйнувати урожай фермера, щоб передати його землю в іншу власність. Заздрість була потужною мотивацією звернення до магії. Заздрість до успіху іншої людини лежить в основі чорної магії. Щоб захистити себе від заздрості богів, демонів і смертних, людина в стародавньому

світі передусім не повинна була демонструвати свої статки й досягнення та все, що їй було дороге.

У Стародавньому Римі, продовжуючи традицію грецької магії, надзвичайного поширення набуває мантика або мистецтво провіщування. Авгури (жерці-віщуни) з епохи легендарного царя Нуми Помпілія вважалися знавцями всіх видів ворожінь, усього, що стосувалося неба і землі. Головним їхнім завдань протягом багатьох століть існування Риму було спостереження за всіма небесними й земними явищами з метою виявлення сталих природних закономірностей. Авгурівські тлумачення голосів птахів особливо добре передбачали погоду, ґрунтуючись на багатовіковому досвіді спостережень. Широко використовувалися авгурами для передбачення погоди різного роду тлумачення знаків, серед них особливу увагу приділяли астральним і кліматичним явищам, поведінці тварин. Сприяти оздоровленню клімату й умов проживання мешканців міста – це була інша важлива функція авгурів, які мали сприяти садівництву, тим самим зміцнюючи здоров'я римського народу. Варто також зазначити, що саме авгури були найдавнішими агрмензорами (землепорядниками та землемірами) і саме від їхнього магічного мистецтва отримала розвиток римська система межування полів. Марк Порцій Катон Старший (234–149 рр. до н. е.), автор трактату «*De Agri Cultura*» (лат. «Землеробство»), відомий в історії своєю сакраментальною фразою «*Ceterum censeo Carthaginem esse delendam*» («Карфаген має бути зруйнований»), був авгуром.

Магію не можна вивчати однобічно, лише в грецькому культурному середовищі, не враховуючи близькосхідних і далекосхідних контексти, магію варто розглядати в широкому культурно-цивілізаційному й географічному контексті. Сучасне антикознавство визнає існування тісних культурних контактів між Близьким Сходом і Грецією, що починаються в епоху бронзи й досягнули зеніту в VIII ст. до н. е, коли східні технологічні інновації – будівництво монументальних храмів і використання алфавіту – починають проникати на захід у перші грецькі міста-держави. Важливим є постійний потік релігійних технологій зі сходу на захід. Археологічні свідчення показали, що фумігація, обряди очищення, гепатоскопія – усе це існувало в практиці Близького Сходу – починають з'являтися в Греції та Етрурії у VIII–VII ст. до н. е. [3, с. 36]. Крім того, існує подальше дотримання месопотамських рецептів, що надходять до Греції впродовж класичного та елліністичного періодів безпосередньо з Єгипту чи через Єгипет.

У стародавніх цивілізаціях Сходу, на відміну від Давньої Греції, маги належали до привілейованої групи, касти (як перські маги, єгипетські жерці, даоські відлюдники та індійські брахмани), вони були володарями таємного практичного знання, яке передавалося з покоління в покоління. Це таємне практичне знання надавало владу й соціальний статус.

У шумеро-акадській магії особливого розвитку набула демонологія. Демони керували природними першоелементами. Як захист від демонів виготовлялися обереги, виготовлені з дорогоцінних каменів, пофарбованих у певні кольори, які надягалися на шию, поперек, зап'ястя й кісточку. Амулети, талісмани та філактерії (спеціальні коробки на ремні для зберігання оберегів, іноді мали абстрактні форми у вигляді тексту, іноді у вигляді частини людського тіла: відкрите око або долоня (оборонний жест проти агресії)). Це так звана апотропічна (грец. апотропіон – відвертатися) магія, призначена відвернути шкоду чи злі впливи. У стародавньому світі приносили жертви апотропічним богам хтонічного походження, які надавали безпеку та протистояли злу. Апотропічна магія практикувалися в усьому стародавньому Близькому Сході та Єгипті. У Стародавньому Єгипті це була побутова магія (виконувалися в домашніх умовах, а не в храмах). Найчастіше вшановували божество фертильності у формі гіпопотама Теверет і демона-лева Беса.

У Месопотамії магія виконувала прогностичну функцію як система прогнозування результатів дій на основі ознак природних явищ, ритуальну та організаційну щодо сільськогосподарських робіт. Інтерпретація прикмет природи відігравала важливу роль у житті аграрно-мілітарного суспільства. Селянин і воєначальник, коли потрібно було проводити посівну або війну, зверталися до мантики, щоб визначав дату. Саме в Месопотамії відбувся важливий перехід від ушанування хтонічних культів до астральних, як наслідок, астральні елементи в традиційній месопотамській магії набувають усе більшого значення щодо божеств, пов'язаних із водою та землею. Детермінований астральний вплив на фізичний світ приписувався восьми небесним світилам (Сонце, Місяць, Венера, Меркурій, Марс, Сатурн, Юпітер і сфера нерухомих зірок). Важливо в цьому зв'язку відмітити, що строки сільськогосподарських робіт були чітко пов'язані з інтенсивністю сонячної радіації та тривалістю денного світла протягом року, а мисливство – з місячним світлом протягом ночі.

Єгипетська магія розробила некромантію, згідно з легендою, Тот та Ісіда за допомогою магічних засобів змогли зцілити молодого Гора. Єгиптяни вірили, що мертві мають особливі властивості. Вони несли відповідальність за зло, яке зазнають живі. По суті, це концепція зомбі. У єгипетській магії вперше стала застосовуватися фумігація (лат. фумігаре – обкурювати). Застосування фумігації створювало ефект ілюзії й мало надзвичайну дію на людей. Знання спеціальних фумігантів (алоє, гвоздика, кардамон, коріандр, смола мастикове дерево, ладан, перець, сандал) і їх ефектів залишається актуальним у християнській церкві. Магія лампи або ліхтаря теж має єгипетське походження. Світло місяця або зоряне небо – найкращий провідник у темряві ночі.

В іудеїв надзвичайно популярною була леканомантія (грец. леканон – миска), техніка передбачення майбутнього за рухом, формою або кольором олії, вилитої у воду. Йосип, візир єгипетського фараона й відомий віщун, використовував срібну чашу для ворожіння. Біблійний пророк Даниїл, єврейський заручник при дворі вавилонського царя Навуходоносора, був найвідомішим фахівцем з онейромантії (грец. онейрос – сон і мантія – пророцтво), тлумачення снів, яке використовує сни, щоб передбачити майбутнє. Онейромантія межувала з некромантією, оскільки уві сні відбувалося спілкування з померлим, якого викликали з нижнього світу, щоб розкрити майбутнє. Даниїл був неперевершений онейромант. Після Мойсея та Соломона Даниїл був найвизначнішим магом у Старому Завіті й найбільш ретельно дослідженим у світовій історії та літературі. Особливість Даниїла в тому, що він був не стільки магом, як містиком-візіонером, який визначав політичну історію.

Індоіранська традиція акцентує увагу на культурі вогню, який завдяки своїй трансформаційній функції споконвіку захоплював і лякав людину. Вогонь посідає перше місце серед сил природи, яким поклонялися найдавніші люди. Ранні культури відчували важливість вогню, оскільки він забезпечував світло, тепло й енергію. Стихія вогню якнайкраще демонструє дію у фізичному світі. Властивість вогню – тепло – є причиною різних станів матерії. Технологія заліза заснована на використанні вогню, змінила сільське господарство: залізні сокири сприяли очищенню лісів, щоб земля могла бути використана для обробки; залізна мотика була ефективним сільськогосподарським знаряддям; залізний плуг сприяв якіснішій оранці. З культури вогню виникла магічна практика очищення, оскільки вогонь використовували

для спалення лісів як спосіб очищення землі під рілля. Вищі технології, такі як випалення кераміки та виготовлення скла, також пов'язані з експериментами у сфері магії вогню. Артефакти із заліза, крім функціонального, мали символічний статус. Сільськогосподарська революція та використання заліза мають свої безпосередні витоки в піромантії (грец. пір – вогонь).

У Стародавньому Китаї зміна династії Шан (1600–1046 до н. е.) на династію Чжоу (1021–771 до н. е.) передусім характеризувалася переходом від шанської магії до чжоуської філософії. Найважливішими елементами давньокитайської магії була кореляційна космологія й культ води. У свою чергу, основним принципом кореляційної космології було співвідношення інь-ян. Згідно із цією концепцією, подія, що відбувається в одній сфері буття, впливає на явища в іншій. Організм є продуктом неба й землі. На організм впливають позаземні сили (астральні, сонячні та місячні), а також земні (харчування, клімат, електромагнітне поле й геофізика). Здоров'я суспільства та людини підпорядковується космічній кореляції й залежить від балансу інь-ян.

Китайська цивілізація виникла в долині Жовтої ріки, існування китайського суспільства залежало від води. Отже, вода (кит. шуй) означала основоположний принцип, стояла на початку життя. Вирощування рису дає значно більший надлишок, ніж інші зернові культури, тому здатне забезпечувати суспільства з великою кількістю людей. Екстенсивне землеробство було прив'язане до регулярного постачання води. Є теорія, згідно з якою первісні гідравлічні знання (гідромантія) контролювалися бюрократією китайської держави, що призвело до виникнення феномена східного деспотизму. Забезпечення зрошення є основною умовою отримання надлишку в давніх суспільствах Сходу, а тому контроль над зрошенням є основою влади. У Китаї існувало астрономічне бюро з часів династії Хань. Доступ до астрономічного знання був жорстко обмежений. Усі доповіді астрономічного бюро були конфіденційними. У цьому аспекті не можна не згадати китайську геомантію або фен-шуй (кит. фен – вітер і шуй – вода). Геомантія ґрунтувалася на знаннях про землю й небесну сферу (визначенні сходу, заходу, півдня й півночі, а також повного місяця, рівнодення, сонцестояння й руху зірок). Ло шу є емблемою геомантії або мистецтва розміщення предметів стосовно потоку природної енергії. Ло шу – це поділ простору на дев'ять однакових за розмірами квадратів: вісім зовнішніх квадратів і центральний

квадрат. Непарні числа класифікуються як ян і розташовуються на кардинальних напрямках, тоді як парні числа – інь – розташовані на чотирьох кутах квадрату. Сума трьох чисел у кожному напрямку, що перетинає цю діаграму, завжди п'ятнадцять. Сума двох протилежних чисел завжди десять. П'ять – це число «витоків», отже, воно розміщене посередині сітки. Число десять ніколи не використовується в сітці, оскільки це означає досконалість і завершеність. Розташування чисел на діаграмі ло-шу пов'язане з теорією п'яти елементів. Упорядкування чисел представлено відповідно до циклу з п'яти елементів. Північ асоціюється з водою та номером один, схід пов'язаний із деревиною та номером три, захід – із металом і номе-

ром сім, південь – із вогнем і номером дев'ять, а центр – із землею та п'ять. Отже, діаграма ло-шу є ідеальною моделлю геомантії для впорядкування простору й людини в ньому.

Висновки. Отже, магія як одна із соціокультурних практик, яка виникла на світанку людської історії, характеризується різноманіттям форм, має архетипний, симпатично-космічний і хронічно-фертильний характер. Її головним суб'єктом є маг, який опановує духовний і матеріальний світ за допомогою технологій, що часто імітують природу. Головна функція магії – у практичному впорядкуванні світу людини. Особливо визначальну роль магія відіграла в розвитку науки, релігії, техніки й медицини.

Список літератури:

1. Гримм Я. Германская мифология. Москва : Издательский Дом ЯСК, 2019. Т. 1. 928 с.
2. Лосев А.Ф. Мифология греков и римлян. Москва : Мысль, 1996. 975 с.
3. Faraone Ch.A. Ancient Greek love magic. Cambridge, Harvard University Press, 2001. 223 p.

Kudrya I.G. THE PHENOMENON OF MAGIC: HISTORICAL AND COMPARATIVE ANALYSIS

The work deals with historical and comparative analysis of magic, magic is considered as a socio-cultural phenomenon, as a phenomenon of material and spiritual culture. The civilizational, socio-political, economic, technological, psychological and medical aspects of magic, the place and role of magic in the formation of science and technology are investigated. The basic theoretical and methodological approaches to magic are analyzed. Based on understanding the phenomenon of magic as a source of religion and science, formulated its own methodology for the study of magic. The features of magic as a form of spiritual and material practice are considered, through its main types: oneiromancy; pyromancy; hydromancy; geomancy; necromancy; astrology; lecanomancy; apotropaic magic.

The decisive role of magic in folk medicine and pharmacology is revealed. The basic origins of magic, which according to the author are rooted in ancient chthonic and fertile cults, are revealed. Historical and comparative analysis of magic as a social phenomenon, carried out in a broad cultural and civilizational context. In this aspect, the work presents the most significant sociocultural traditions of magic in the civilization of the Ancient East, Ancient Greece and Ancient Rome.

The cultural influence of magic on the state system, social system, religious beliefs, patterns of behavior and everyday life of the societies of the ancient world is presented. In addition to the main historical and comparative methods of research, hermeneutical, structural, functional, and phenomenological methods are used in the work. Magic is analyzed not only as an archaic form of culture, but as one that is constantly reproduced in history. The constant relevance of magic, according to the author, lies in its deep bilateral nature, which has a vital meaning for man: the dialectic of life and death. Magic as a practical form of manipulation of symbols and technologies allows the individual to master life and death.

Key words: magic, chthonic, fertile, divination, cult.